

ПОКАЗНИКИ ТА ІНДИКАТОРИ В БАЗИСНІЙ ОСНОВІ ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Розглянуто адекватність показників та індикаторів використовуваних для формування базисної основи економічного інструментарію. Наведено окремі аспекти для формування засадних принципів добору показників та індикаторів у методологічну основу оцінно-аналітичних систем і моделей адаптивних до умов сучасної економіки.

Ключові слова: показник, індикатор, економічний інструментарій, базисна основа, концептуальна спрямованість, методика, системна методологія, оцінно-аналітична система

Zhyhalo I. I.

INDICES AND INDICATORS IN BASIC FOUNDATION OF ECONOMIC TOOLS

Adequacy of indices and indicators used to form the basic foundations of economic tools is examined. Some aspects to form the fundamental principles of selection indices and indicators in methodological framework of evaluative and analytical systems and models adaptive to today's economy are shown.

Keywords: index, indicator, economic tools, basic foundation, conceptual focus, methods, system methodology, evaluative and analytical system

Вступ. У умовах дедалі більшого набуття проявів постіндустріальної економіки, виникнення нових факторів впливу на ефективність сучасних суб'єктів господарювання, поглиблення залежностей їхньої діяльності від глобалізаційних процесів, актуалізується теоретико-наукова дискусія щодо рівня об'єктивності та суб'єктивності використання узвичаєних показників і індикаторів. Досліджується рівень практичної дієвості певного типу економічного інструментарію, який методологічно базується й методично агрегує певну сформульовану систему показників. Проблематика, що розглядається, посилюється невизначеністю результатів значної кількості фінансово-економічних операцій у сучасних економічних умовах, їх впливу на стійкість функціонування сучасного суб'єкта економіки.

У практичній площині обґрунтування ефективності управлінських рішень здійснюється на основі розроблених показників та індикаторів, методів їх систематизації і узагальнення, що вимагає додаткових досліджень їх відповідності змісту сучасних фінансово-економічних процесів. Виходячи із прямої залежності ефективності управління від обґрунтованих “ключових, мінімально необхідних аналітичних індикаторів”, така залежність “призводить до постійної розробки науковцями ієрархічної системи показників” [1, С. 119].

При виробленні певного змістового формату цільового за функціональним спрямуванням економічного інструментарію, добору відповідних показників та індикаторів з метою забезпечення цілей його впровадження на підприємстві, зазвичай дотримуються певних правил. Зокрема домінуючими

виступають засади, за якими “логіка побудови системи показників задається низкою основоположних принципів певного початку системи для різних типів моделей і методів для структурування та ідентифікації взаємозв'язку між основними показниками...” [2, С.16].

Виходячи з того, що об'єктивні результати про доцільність, ефективність і результативність фінансово-економічних процесів, отримані певною оцінно-аналітичною системою на основі агрегування адекватних показників і індикаторів, виступають визначальною базою управлінської системи, то наукові дослідження за даною тематикою є актуальними у сучасній економічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції фінансово-економічних процесів зумовлюють потребу розробки системних досліджень щодо релевантності показників та індикаторів, їх формату і змісту з метою вироблення адаптивності економічного інструментарію. Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що розроблення й удосконалення базисної і концептуальної основи різномірних за функціональною спрямованістю типів економічного інструментарію вимагає формулювання нових чи модифікованих систем показників і індикаторів.

На сучасному етапі науковцями пропонується різнохарактерні системи фінансово-економічних показників. Цей фактор, як відзначає М. С. Заюкова, спричиняє те, що “в фінансово-економічній літературі зустрічається велика кількість відносних показників, для визначення яких не існує єдиної термінології, ускладнюючи процес поєднання їх за класифікаційними ознаками” [3, С. 35]. О. Г. Мельник обґрунтовано вказує на те, що на теперішній

час “не існує комплексної системної класифікації, яка би давала змогу різнопланово охопити всі показники діяльності підприємства; спостерігається виділення аналогічних показників за різними класифікаційними ознаками; багато показників діяльності підприємства у наведених класифікаціях не враховані” [4, С. 46].

У сучасній вітчизняній і зарубіжній практиці достатньо популярними вважаються види економічного інструментарію, які своєю методикою агрегують кількісні (фінансові) показники та якісні (отримані на основі професійного судження та в інший неформалізований спосіб) індикатори. Проте, як обґрунтовує О. Л. Резніков, “застосування індикаторного підходу вимагає високої точності значень відповідних індикаторів... на сьогодні не створена належна методична база для чіткого визначення індикаторів, які б дали можливість врахувати всі нюанси фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання” [5, С.11].

О. І. Олексюк, на основі опрацювання тематичних джерел, вказує, що “нині існує велика кількість досліджень, які доводять неможливість використання інтегрованих, за багатьма критеріями, показників у практичній діяльності реальних компаній, що призводить до штучного характеру аналітичних моделей індикаторів, наявності багатьох обмежень їх використання” [1, С.119]. Для подолання існуючих проблем за сучасних умов непередбачуваної економіки Є. Ю. Фроловим пропонується при застосуванні економіко-математичних методів використовувати “метод експоненціального згладжування, за допомогою якого можливе короткострокове прогнозування в умовах нестабільної економічної ситуації або динамічних змін внутрішнього середовища суб'єкта господарської діяльності” [6, С.99].

Невирішена раніше частина загальної проблеми передусім пов'язується з тим, що в економічній науці “дотепер, так і залишилися нерозв'язаними проблеми аналітичного вибору одного чи кількох індикаторів для прийняття управлінських рішень, не розроблено алгоритми створення цільових систем діагностики й аналізу економічних явищ” [1, С.130]. Велика чисельність різноманітних методів агрегування показників та індикаторів, що дають суттєво відмінні результати, породжує проблему індексів (index number problem). Оскільки існує багато різноманітних засобів агрегування показників у синтетичний чи інтегральний показник, то виникає проблема порівняння й зіставлення кількох обчислених наборів економічних показників. **Тому метою** дослідження є вивчення передумов і принципових підходів вироблення адекватної для сучасних економічних умов систем показників та індикаторів, які б формували методологічну основу для більш об'єктивної характеристики ефективності та результативності окремих фінансово-економічних процесів, функціонування підприємства загалом.

Виклад результатів дослідження. У сучасній практиці ефективного управління економічними суб'єктами домінантною стає “теза про наявність

жорсткої залежності між ефективністю інформаційної системи та економічним результатом бізнесу” [7, С. 82]. З цієї позиції у сучасних тематичних економічних дослідженнях аргументовано акцентується на потребах зміни цільової орієнтації економічного інструментарію в умовах креативного менеджменту. Оскільки достатньо очевидним є той факт, що “адекватні кількісні показники та їх ретельний вимір забезпечують високу ефективність управління числовими показниками” [8, С. 444], то лише обґрунтована система формалізованого набору показників може забезпечити практичну дієвість впровадженій на підприємстві оцінно-аналітичної системи, стати базовою основою у процесах управління та регулювання економіки.

Будь-який вид економічного інструментарію має своє функціонально-цільове призначення, тобто зорієнтований на дослідження (оцінка, аналіз, моделювання) певного об'єкта, відображаючи його системою показників. Економічне явище чи процес, що підлягають аналізуванню та оцінюванню, характеризуються динамічно і визначаються статично цілим комплексом взаємопов'язаних і взаємозалежних показників. При цьому такі “цільові показники, встановлені для критеріїв оцінки, повинні бути вимірними (повинна існувати можливість виміряти цільові значення показника для порівняння його із фактичним значенням)” [9, С. 186].

У контексті цього дослідження можна відзначити, що в літературних джерелах чітко розмежування категорій “показник” та “індикатор” відсутнє. Етимологічне подання терміну “показник” надмірно узагальнене, не розкриває змістового наповнення категорії. Економічна енциклопедія подає категорію “показник” як якісно визначену величину, що є результатом виміру чи розрахунків [10]. Складова змісту поняття “якісно визначена величина” не має достатньої конкретизованості, тобто її можна, у певній мірі, трактувати і як встановлену неформалізованим способом частину синтетично обчисленого результату.

У характеристиці категорії показника вказується й алгоритм (процес) його визначення (обрахунку). Система показників, у якій повинна досягатися взаємопов'язаність і порівнянність показників за обсягом понять і методологією вимірювання, розкривається через набір взаємопов'язаних показників, що дають різнобічну характеристику досліджуваного об'єкта. Вибір загальної методології для розрахунку аналітичних показників пов'язується з тим, що “правильно визначений показник дає змогу зрозуміти рівень досягнення мети, очікування заінтересованих сторін” [11, С. 51].

Категорію “індикатор” в економічних дослідженнях переважно використовують за аналогією з показником. В енциклопедії [10] індикатор трактують як цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованої розвитку економічних процесів та оцінюванні їх результативності. У деяких літературних джерелах індикатор характеризується як орієнтований економічний показник, вимірник, що дає змогу певною мірою

передбачати очікуваний розвиток економічних процесів. Виходячи з недостатньої конкретики цих понять, за результатами окремих досліджень обґрунтовується, що “універсальним визначенням поняття “показник” доцільно вважати кількісний вимірник властивостей, стану, розвитку конкретного об’єкта, процесу, явища суб’єкта тощо; показники перетворюються в індикатори тоді, коли за їх допомогою відслідковують, аналізують та прогнозують тенденції змін окремих сфер діяльності і організації” [4, С. 45].

Залежно від функціонального спрямування й цільового призначення конкретного виду економічного інструментарію, його базисна основа (основний критерій оцінки чи аналізу) забезпечується системою аналітичних співвідношень, які агрегуються в один інтегрований показник чи систему взаємопов’язаних показників. Розроблена система показників забезпечує формування надзвичайно великої кількості коефіцієнтів, які характеризують окремі аспекти фінансово-майнового стану, фінансово-економічну стійкість і безпеку, ділову активність, поточну результативність діяльності підприємства, рівень його капіталізації тощо. При цьому важливим є обґрунтованість обраних показників, якими підприємство може дійсно управляти та їхнє формалізоване інформаційне забезпечення, тобто “обираючи показник, необхідно з’ясувати наявність статистичної бази для аналізу і прогнозу” [11, С.51].

Формулюючи методологічну основу і методичний базис конкретного типу економічного інструментарію, вибирають найбільш інформативні й істотні коефіцієнти для забезпечення його цільової функції. Саме тому до основних принципів, на яких повинна базуватися сучасна система оцінювання діяльності підприємства, віднесено “взаємозв’язок критеріїв оцінки з баченням, цінностями, стратегією та ключовими рушійними чинниками бізнесу” [12].

В економічній літературі часто наводиться висловлювання Єрика Хелфта, який відзначає, що фінансові аналітики часто піддаються спокусі розрахувати все можливе, від початку до кінця. При цьому він наголошує, що декілька правильно обраних коефіцієнтів втілюють у собі ту інформацію та зміст, які дійсно потрібні. Така позиція є обґрунтованою, за умови, наприклад, дотримання базової вимоги, покладеної в основу діяльності “школи статистичної фінансової аналітичності” (Ratio Statisticians School). У рамках концептуально-методичних засад цієї школи прийнято вважати, що аналітичні коефіцієнти корисні лише тоді, коли існують критерії з граничними значеннями. У вітчизняних публікаціях часто відзначається “відсутність чітких критеріїв та методів для визначення кількісних показників ефективності прийнятих рішень” [13, С.126].

Враховуючи перманентні зміни у значимості і вагомості факторів впливу (внутрішніх і зовнішніх) на ефективність функціонування сучасного підприємства, розробка граничних значень коефіцієнтів є проблемною, що й актуалізує такий напрям економічних досліджень. Зважаючи на підвищені вимоги

до оцінки функціонування підприємства, які зводяться до одночасного поєднання результатів поточної діяльності і формування потенціалу розвитку, у сучасній економічній науці пропонуються різнотипові системи збалансованих показників. Їх концептуальні засади і методологічна основа ґрунтуються на тому, що “оскільки індикатори спрямовані на відображення діяльності підприємства у минулому, на сучасному етапі та у майбутньому, то їх доцільно поділяти на ретроспективні, поточні та перспективні дослідження розвитку певних індикаторів дає змогу виявити певні тенденції та екстраполювати їх на майбутній період” [4, С. 49].

У сучасних економічних вимогах на результативну діяльність підприємства значний вплив має загальноекономічне середовище. Для встановлення, оцінки, аналізу й моделювання макроекономічних змін використовують певні види індикаторів. Випереджаючі індикатори (leading indicator) – економічні показники, які появляються в економіці незадовго до того, як в економіці наступлять зміни. Індикатор співпадіння (coincidence indicator) – економічний показник (змінюється у відповідності до змін тенденцій в економіці) вважається таким, що може допомогти компанії систематизувати інформацію про поточний стан національної економіки. Запізнілий індикатор (lagging indicator) – економічний показник, який підтверджує, але не прогнозує змін в економіці. Незважаючи на достатньо ґрунтовний опис таких видів індикаторів, в оцінково-аналітичних системах мікроекономічного рівня їх майже не використовують.

На рівні підприємства найчастіше проводиться аналіз коефіцієнтів (ratio analysis), який здійснюється на основі показників фінансових звітів, перетворених у коефіцієнтний вираз.

У зарубіжній теорії і практиці багато фахівців притримуються погляду, що неможливо достатньо об’єктивно на основі лише фінансових показників подати характеристику функціонування підприємства постіндустріального типу. На противагу їхнім аргументаціям, певна група зарубіжних фахівців, ураховуючи значний суб’єктивізм неформалізованих показників, обґрунтовують доцільність використання “фінансових показників, пояснюючи це тим тому що в кінцевому результаті діяльність бізнесу вимірюється бухгалтерськими категоріями: чистий прибуток, грошовий потік, активи, ціна акцій тощо” [8, С. 34].

У сучасній теорії і практиці оцінки та аналізу сформульовано чисельні відносні аналітичні показники, які вичисляються на основі фінансової звітності. На теперішній час домінують ті з них, які найчастіше використовуються у країнах з розвинутою економікою, тобто у вітчизняній теорії і практиці “більшість коефіцієнтів для розрахунку дублюють зарубіжні без наявності певних коментарів та інтерпретацій до умов діяльності вітчизняних підприємств” [14, С. 157].

Запозичення і пряме використання зарубіжних методик зазвичай викривлює вихідні дані, оскільки зміст показників фінансової звітності вітчизняних підприємств і прийнятих у міжнародній практиці

суттєво різняться (переведення звітності українських підприємств на міжнародні стандарти засвідчує про суттєві зміни ключових показників діяльності). Крім цього, існуючі можливості широкої варіативності вибору облікових процедур і формування показників звітності, виходячи із норм НП(С) БО та МСФЗ, “дає можливість вести бухгалтерський облік у 1728 комбінаціях (без урахування намірів керівника та професійної думки бухгалтера щодо формування забезпечень, створення фондів, переоцінки активів тощо)” [15, С.67], що посилює різницю відмінностей у результатах споріднених методик оцінки й аналізу діяльності підприємства.

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Розробка та використання у базовій основі економічного інструментарію адекватних показників-індикаторів для оцінювання й аналізування окремих процесів та функціонування підприємства в умовах постіндустріальної економіки є актуальним напрямком економічних досліджень. Незважаючи на надмірну проблемність формалізації низки факторів впливу на результати діяльності (передусім зовнішніх) та продуктивності економічних ресурсів (насамперед нематеріального типу), система релевантних й адаптованих до сучасних економічних умов показників та індикаторів повинна мати максимально формалізований характер. Це може бути забезпечене подальшим розвитком уніфікації і стандартизації показників фінансової звітності, а також виробленням єдиної узгодженої методики оцінки й аналізу впливу зовнішніх факторів та нематеріальних економічних ресурсів на результати діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олексюк О. І. Досвід використання систем показників в оцінці результативності діяльності підприємств / О. І. Олексюк // Вчені записки. 36. наук. пр. Київського національного університету ім. В. Гетьмана. – 2009. – Вип. 11. – С. 119-131.
2. Головка І. В. Економічний аналіз фінансового стану підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І. В. Головка. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2009. – 20 с.
3. Заюкова М. С. Теорія фінансової стійкості підприємства : монографія / [М. С. Заюкова, О. В. Мороз, О. О. Мороз та ін.; за ред. М. С. Заюкової]. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2004. – 155 с.
4. Мельник О. Г. Полікритеріальні системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств на засадах бізнес-індикаторів : автореф. дис. ... доктора екон. наук: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / О. Г. Мельник. – Національний університет “Львівська політехніка”, 2010. – 47с.
5. Резніков О. Л. Формування економічної безпеки промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / О. Л. Резніков. – Приазовський державний технічний університет, 2011. – 20с.
6. Фролов Є. Ю. Метод експоненціального згладжування в оцінці економічної безпеки підприємства / Є. Ю. Фролов // Вчені записки Університету “КРОК”. – 2011. – Вип. 27. – Т. 2. – С. 99-103.
7. Середенко Е. С. Модель оцінки економічної ефективності аналітичних інформаційних систем / Е. С. Середенко, Н. Н. Середенко // Вестник Московского университета. – 2011. – № 2. – С. 82-92. – (Сер. 6. Экономика).
8. Стютлі Р. Як керувати числами: Оптимальний шлях до опанування електронними таблицями, бюджетами, прогнозами, інвестиційними показниками / Річард Стютлі ; [пер. з англ. за наук. ред. Г. В. Григораш]. – Дніпропетровськ.
9. Дмитрієва О. О. Розширення можливостей управлінського обліку на основі використання збалансованої системи показників / О. О. Дмитрієва // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11(65). – С. 182-191.
10. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2011. – 848 с.
11. Никифорова Е. Система сбалансированных показателей: интегрированный менеджмент / Е. Никифорова, Н. Резникова // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 3. – С. 46-53.
12. Браун М. Г. Сбалансированная система показателей: на маршруте внедрения / М. Г. Браун ; [пер. с англ.] – М. : Альпина-Бизнес-Букс, 2005.
13. Рожок О. А. Аналітичні методи обґрунтування ефективності функціональних управлінських рішень / О. А. Рожок // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4(46). – С. 126-130.
14. Зоріна О. А. Ключові показники ранньої фінансової діагностики акціонерних товариств / О. А. Зоріна // Вісник Львівської комерційної академії – 2011. – Вип. 35. – С. 156-160. – (Серія економічна).
15. Чижевська Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку [Текст] : монографія / Л. В. Чижевська. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 528 с.